

005 Terciér – úvod:

Terciární krajinný systém je prostorově funkční vyjádření lidských představ (individuálních i skupinových) o vnímané realitě krajiny a potřeb v ní. Řídí se ryze psychologickými zákonitostmi (vše co se odvíjí od lidského vnímání prostředí, jako jeviště individuálního života). Součástí potřeb v ní je umění, religiozita, obytnost, cestovní ruch, krajinný ráz atd. Tento systém v kulturní krajině vytváří často skrytou, ale vždy reálně existující terciární krajinnou strukturu, vnímanou ovšem pouze našimi nedokonalými smysly. Skutečnou krajinu poznáváme především na základě naší smyslové zkušenosti s reálným světem. Krajina tak k nám promlouvá pomocí **typických znaků, tedy symbolů = „slov“ krajiny**.

Urbánní i rurální krajina je vnější (ale autonomní) prostor, který je jevištěm našeho života. Urbanismus venkovské a městské krajiny je nástrojem, jak toto jeviště organizovat.

Právě zákonitosti terciárního systému jsou tedy rozhodující pro naše vnímání krajiny a hlavním předmětem naší umělecké tvorby v krajině.

Zamyslíme-li se nad typem vztahů člověka ke krajině v úrovni terciárního krajinného systému, zjistíme, že okolní svět člověka je pro něj něčím jako divadelním jevištěm, kde hraje hru o svůj život. Nároky na jeviště jeho života mají tedy ve svém uspořádání velmi blízko ke scénickému umění (však divadlo je "hrou na život"). Pro pochopení způsobů uspořádání jeviště = krajiny je samozřejmě nutno znát hru, která se v nich má hrát či hraje. Znamená to se alespoň zběžně seznámit s duševními pochody herců – tvůrců. Tím tedy zkoumání jeviště začínáme.

Celý terciární krajinný systém se odvíjí od dvou aspektů **psychologických vztahů – individuálního života člověka v krajině a vnímání krajiny společností** pomocí symbolů – typických znaků.

Individuální život člověka v krajině

Každý člověk má (stejně jako o celé své budoucnosti) představy o svém ideálním okolí, kde se budoucnost odehrává. Otázka, co **očekávám od budoucnosti, je proto v terciéru klíčová**. Začíná od filosofických systémů, podle nichž se společnost organizuje do ideologií a končí velmi individuálními představami o hmotných podmínkách mého štěstí. Není podstatné, je-li tento předobraz jeviště života člověku vrozen (v podvědomí) nebo je-li výsledkem výchovy, je však podstatné, že existuje. **Je to základ našich vnitřních hodnotících kritérií okolní kvality**.

Jeviště poměřuji svými fyziologickými vlastnostmi a od nich se odvíjejícími pravěkými instinkty přežití (smysly pro vnímání okolí, moje úniková a útočná rychlost a vzdálenost, stádnost atd.), v podstatě naše fylogenetické vlastnosti (Jung). Abstraktní myšlení nám ale dává možnost poměřovat objektivní okolí i symbolickými znaky (znaky ohrožení či naděje – barvy, tvary – velikost, členitost, způsob pohybu, typy vzhledu – jako šelma či kořist apod.).

Snaha naplnit své životní ideály nás nutí v našem reálném, objektivním teritoriu i k naplňování obrazu svého subjektivního jeviště v objektivním světě.

Některé znaky tohoto jeviště se spojují do typických uspořádání – textur (tedy toho co je vidět). Některé textury převažují a **vytváří matrice** a jiné jsou vzácnější – kontrastní a **vytváří v nich singularity** a podle zákona figury a pozadí, vytváří hlavní typy vysněných jevišť:

typ oáza – oáza v poušti = voda, zeleň v poušti

typ paseka – palouk v lesích = slunce, přehlednost v pralese

typ zmenšenina – solitéry v rýžovištích = náznaky divočiny v polích (celý vesmír se vejde do zrnka rýže)

Soulad mezi objektivním a subjektivním jevištěm života

K dosažení souladu mezi subjektivním a objektivním jevištěm (psychologickým teritoriem) existují dva základní typy mechanismů:

- buď své **stávající objektivní jeviště přetvářím** tak, aby se maximálně přibližovalo subjektivnímu.
- nebo **hledám nové objektivní jeviště, které by maximálně odpovídalo mému subjektivnímu,**

- Zjednodušeně lze říci že hmotným výsledkem prvního, tradičního přístupu jsou snahy v rámci možností přizpůsobovat a "**zkrášlovat**" si své **teritorium**, což je i základem lidového umění. Snaha o přizpůsobení místa podle subjektivní vize vede až ke koncepcím **psychocenóz** – ve velkém v okrasných zahradách a parcích, v malém k aquaparkům ale i teráriím a akváriím.

Touha po jihu – jižanská zahrádka

Touha po severu – severská zahrádka

- Druhý přístup nabývá na významu teprve s růstem mobility lidí a univerzálností světa, jeho hmatatelný výsledkem je hromadná **migrace** amerických důchodců na Floridu, anglických do Provence, či německých do Španělska.

Oba přístupy ve svém důsledku vedou k tomu, že člověk nějakým způsobem vytyčí své **objektivní jeviště podle subjektivních představ**, nazve je domovem a začne je hájit a ztotožňovat se s ním.

Základní podmínky existence psychologického teritoria:

Každé jeviště života = psychologické teritorium = musí splňovat tři základní podmínky:

1. Možnost **dlouhodobého života** v něm – trvalé usídlení (jinak teritorium neznám a nemohu se s ním sžít).
2. Možnost jeho **dotváření** – můj vliv na vývoj teritoria (musím mít možnost jej aktivně dotvářet a přizpůsobovat svému subjektivnímu jevišti).
3. Možnost jeho **ochrany před cizími** (musím mít významné právo stav a svou vizi o budoucnosti teritoria chránit před jinými).

Kulturní krajina je složitým propletením různých teritorií různých lidí.

Vnímání krajiny společnosti

Společnost je soubor individuí se společně prožitými historickými zkušenostmi, společnými etickými a morálními základy. Společnost se potom řídí, na těchto základech společně **domluvenými pravidly soužití**. Při vytváření těchto pravidel se opírá o společně cítěnou či alespoň všeobecně uznávanou ideologii a dle ní vytváří svou **preferenční hierarchii hodnot**.

Má tedy do značné míry i společné typy reakcí na vnější svět. Ty jsou částečně vrozené (kolektivní, davové nevědomí), částečně jsou dány společnou výchovou (historií) ve společném, ale jinak chápaném, hodnotovém prostředí (to se projevuje například u jednotlivých civilizačních okruhů světa v rozdílném chápání lidských práv a svobod, ač jsou jednotně kodifikovány v zakládacích listinách OSN). Každopádně si společnost vytváří **rámcovou soustavu stereotypů chápání** svého prostředí. Toto společné chápání pak umožňuje vznik sjednocené, konsensuální terciární krajinné struktury.

I na místní úrovni musíme hledat herní situace společné hrám všech zúčastněných herců. Musíme se tedy věnovat i hlavním společenským postojům, které se v představách o konkrétní krajině projevují. V mluvě plánovací musíme prověřovat a respektovat speciálně zdůrazněné požadavky uživatelů, sami však často musíme definovat i ostatní potřeby v krajině do ucelené společenské objednávky. Ta je však často zamlčená či zcela chybí. Nešvarem projektantů pak je nahrazovat tento nedostatek svou představou, a to je velmi špatně.

Terciární krajinná struktura, **složená z hmotných symbolů myšlenek nás i našich předků** (slovních obrátů v řeči krajiny), **byla a je základem kulturnosti naší krajiny, a je na ní založena i její krása a rázovitost.**

Do základních prostorově funkčních terciárních subsystémů patří celá rozsáhlá kategorie estetických a kompozičních vztahů v krajině, kultovní systémy, citové vazby na krajinu, psychologická obytnost prostředí, cestovní ruch i turistika. To je proto profesní doména architektů a urbanistů. Cílem architektury a urbanismu by mělo být cítit v čem je daný prostor jedinečný a krásný, na tuto jedinečnost a krásu upozorňovat a pomocí kompozice typických znaků ji dotvářet.

Těmto požadavkům na krajinu je věnována následující část zaměřená na:

- objektivní danosti primárního, sekundárního a terciárního krajinného systému, vyvíjející se v čase, vnímané jako subjektivní **obraz reálné krajiny v nás,**
- objektivní fakta o krajině a jejích ekosystémech, které k nám promlouvající **znakovou řečí,**

Komponování se odehrává v pevných hranicích psychologických teritorií, překrytých dotčenými vizuálními celky.

Základní funkce psychologického teritoria

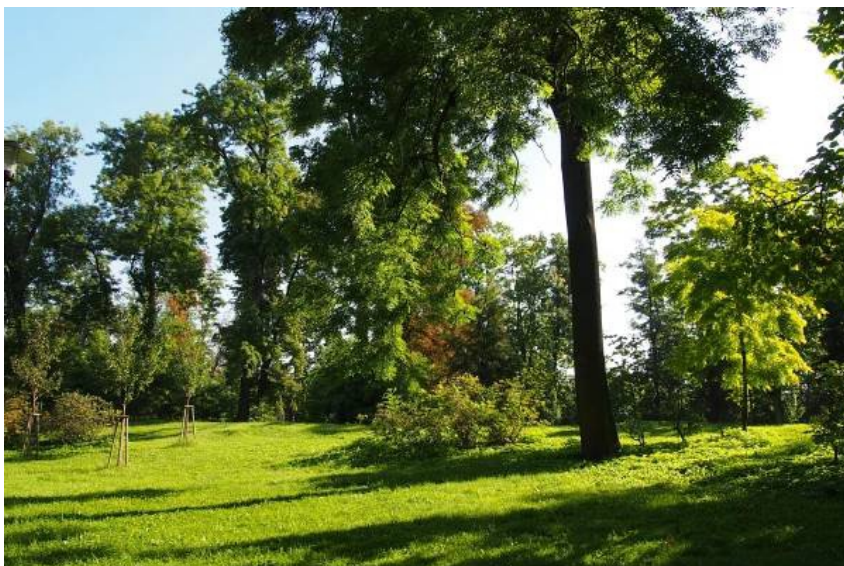
Každý člověk pohybující se či setrvávající v otevřeném prostoru jej hodnotí z různých hledisek celkově shrnutých pod pojem **obytnost**. Tato vlastnost je charakteristická pro prostředí vytvářející pocit pohody. Silně se odvíjí od archetypů fylogenetického vnímání krajiny a formují ji následující faktory:

- **Pocitová bezpečnost** daná únikovou vzdáleností (40 m musí být pro člověka přehledných). Za bezpečnou přírodní formaci jsou podle toho považovány průhledný les (bez keřového a vyššího bylinného patra = bučiny a doubravy bez nižších pater prosvětlené lesy (háje, parkové krajiny), louka se stromy, vše charakteristické přehledností a cítěnou ochranou – fyzickou bariérou jako např. chráněným vstupem a oplocením či zdí. Situace se mění u širokých stepí, bez útočištných stromů, které jsou pro pěšáky méně bezpečné (velká úniková vzdálenost).

Městský park s návštěvníky, příklad pocitově bezpečného prostředí

- **Pocitová zdravot** ovlivněná znaky zjevně zdravého prostředí. Na takové prostředí ukazují ucelené habitaty rostlin (jehličnanů – borovic, jalovců a husté koruny soliterních listnáčů – jírovců a lip), pohledově nepoškozené a zdravé porosty a také přirozené proměny porostů na jaře (čerstvé přírůstky rostlin, květy). Na podzim se znaky zdravoti naopak ztrácí (poškozením porostů jejich konzumenty, přirozená hniloba před opadem listů). Na zdravé prostředí ukazují také skupiny stejných rostlin doplňujících stejný habitat, nebo druhy které nikomu nechutnají (nejsou okusovány) či to na nich není vidět. Proto jsou v parcích tak oblíbené jehličnany (zejména jalovce a borovice), tlustolisté byliny, skalničky, trvalky apod.

Zdravé prostředí louky a listnatých stromů

- **Čitelnost místa** daná opravdovostí, autenticitou místa, kdy podle vzhledu musí i cizí návštěvník být schopen poznat, jak je místo využíváno, k čemu slouží jaký objekt (vzhled mluví o funkci = typický znak). Funkce, která převažuje tvoří matici typově i formálně podobných objektů (selská zástavba vesnice), funkce,

kteřá je v daném místě výjimečná může být výjimečná i vzhledem (kostel s věží). Čitelné místo umožňuje dobrou orientaci pro návštěvníky.

Vesnice jako čitelné místo

- **Krása místa** daná symboly úrodnosti i výskytem přírodních živlů v jejich bezpečné formě (oheň, voda, kompoziční harmonie). Fylogeneticky máme vtištěnu lesostep pračlověka. Jako krásná se jeví vzácnost jevů v místě (singularita). To vytváří několik základních typů „krásných“ krajin. Typická je oáza v poušti (biblický model ráje pastevců), či mýtina v pralese (u lesních národů a lesy kácejících zemědělců) indikující spořádanost. Dnes paradoxně singularitu tvoří zbytečky divočiny (ovšem bez nebezpečí). Významným posílením krásy místa může být i individuální **kompozice pohledově souvisejících celků** (supervizuálních, konvizuálních i zelených komnat i krajinných interiérů).

Lesní bystřina jako krásné, harmonické místo v přírodě

- **Pamětihodnost místa** daná našimi vzpomínkami na příjemné či nepříjemné okamžiky našich životů (i životů našich předků) v určitých částech teritoria prožitých. Upomínají nás tak na pro nás významné děje.

Místo ztráty panictví

Vysněné krajiny – subjektivní teritoria – vzory krásy:

Nejvýznamnějším zhmotněním vysněných krajin (subjektivních teritorií) jsou okrasné zahrady a sady (u velkých rezidencí i parky). I ty však mají své inspirace z reálných krajin. Plně se zde projevují i atributy objektivního teritoria – bezpečnost, zdravotnost, krása a pamětihodnost. Nelze ani pominout, že zahrady, včetně historických jsou soukromými prostory.

Bezpečnost a zdravotnost se projevovала a projevuje jednak v omezení vstupu cizích, jednak ochranou před nebezpečím v sousedství, většinou vysokou zdí. Projevuje se i v přehlednosti zahrady, kontrastech zastínění a oslunění, drobné pobytové architektury, kompozičních hrách.

Pamětihodnost se projevuje v upomínkách na život v něm a příhody, které nás oslovují pomocí různých artefaktů – symbolů.

Typy „vysněných“ krajin se vyvíjí v různých prostředích různě. V bezlesých krajinách stepí a pouští je vysněným světem oáza s vodou a bujnou vegetací, v lesních krajinách je naopak úlevný a hledaný svět přehledného bezlesí, navíc signalizující zemědělství a tedy potravu. Obecně lze konstatovat, že vysněná krajina se podobá výjimečností (singularitám) oproti běžným částem (matricím).

Nejstarším a dodnes platným archetypem krajiny je **biblický Ráj**, ovšem s tím, že v Ráji nejsou nebezpečí (lev olizuje laň). Ráj je tedy spíš utopií rajského života, bez nebezpečí, než obraz reálné krajiny, kde chceme žít.

J. Brueghel st. -P.P.Rubens – Rajská zahrada

Daleko reálnější jsou zmíněné krajinné singularity – tedy vzácné krajiny výrazně odlišné od okolních, běžných.

Od nich lze odvodit čtyři základní modely terciárních krajin, a to:

- model oáza,
- model palouk,
- model zmenšenina,
- model divočina.

Od těchto modelů se odvíjí i celé řady historických i dnešních norem krásy zahradních kompozicí.

Řada modelu oáza připomíná základní prostor jižanského antického domu, peristyl – zahrada je chráněna zdí (stavbou, pralesem, pouští) = „**Ráj je uvnitř**“

Předobrazem ráje v *aridních, biblických oblastech* je logicky místo s dostatkem vody a tedy i zeleně, tedy **oáza** v bezlesé poušti.

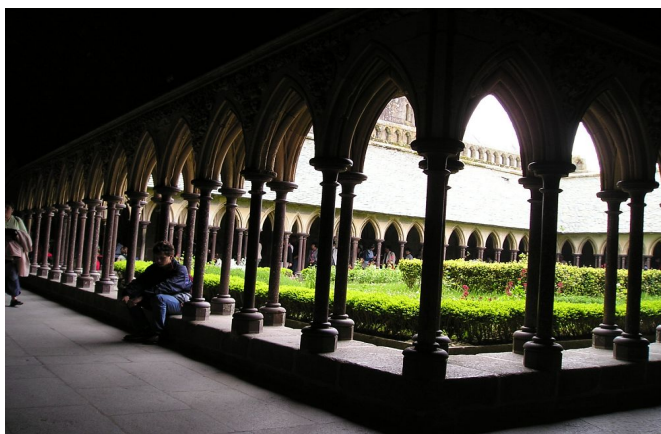

Oáza v poušti

Peristyl antického domu

Tento princip připomíná i uzavřený prostor rajskeho dvora kontemplativních řádů ve středověkém klášteře, kde klauzura chrání nejen před nepřáteli, ale i svěským ruchem.

Uzavřený prostor rajskeho klášterního dvora

Na tyto principy navazují částečně i další zámecké architektonické zahrady italské, kde je oddělení od okolní krajiny stále znatelné a rozhodující je přehlednost. Tyto zahrady jsou ale rozsáhlé s významnou rolí půdorysů. Ty ovšem jsou dobře vidět pouze v nadhledu – z pater zámku.

Soukromá Italská zahrada u zámku

Francouzské zahrady již signalizují jednak vybití všech nebezpečných šelem v krajině, jednak zvýšenou bezpečnost i mimo hradby, což umožňuje volně vstoupit do krajiny. Potřebné nahledy vytváří i umělé terasy.

Soukromá zahrada Francouzského krále zámku Versailles

Řada modelu palouk = „Ráj je okolo“

Předobrazem ráje v *humidních, zalesněných oblastech je odlesněná enkláva se samotou*, ve větším území potom ves uprostřed plužiny. To je naše zemědělská krajina

Odlesněná enkláva se samotou

Projevuje se zejména v krajinářských zámeckých parcích. Anglické, romantické zahrady na jedné straně formalisticky přebírají dekadentní, kulisovitou formou historizující motivy z linie „oáza“ (většinou z kavalírských cest mladých šlechticů do středomoří, později i celého světa), na straně druhé se opírají o výrazně atlantské klima Británie z lesní linie „palouk“, které po odlesnění přeje travním porostům. Zjednodušeně řečeno je anglický park stylizací běžné přioceánské krajiny ovčích pastvin s vtroušenými romantickými imitacemi jihu. Kulisovité stavební atrapy s nízkou nakrátko sečenou či pasenou trávou – anglický trávník (aby byl bez nadsledů vidět půdorys), orámovaný solitérními stromy.

Imitace minaretu a aquaduktu v zámeckém parku

romantická alej

Řada modelu zmenšenina = „Ráj je symbolický“

je typická pro východoasijské zahrady Číny, Koreje a Japonska. V zemědělské krajině východní Asie je od starověku málo místa pro krajinnou kompozici. Vzniká zde proto model **zmenšenina**. Krajina je zmenšena do většího měřítka, nebo „vyříznuta“ na malou plochu, kde jsou pouze znaky – symboly krajiny opravdové (a to i jednotlivé větve stromu), to vše pod heslem „vše obsáhne hořčičné semínko“.

Monoplodiny čajovníku se singularitou obydlí

Čínské zahrady vychází především z pojetí posvátnosti krajiny v taoismu i konfucianismu. Krajina je tam dvojího typu – první jsou málo obydlené oblasti hor chápané jako vztah dvou komponent – hor (skal) a vody. Druhý, přelidněný rovinatý typ je tvořen obrovskými plochami monoplodin (rýže, obilí) všude kde je to možné, přičemž okraje ploch jsou tvořeny džunglí. I tradiční čínská zahrada symbolizuje ráj na světě. Krajina je však zde úsporně prezentována jejím výsekem znaků (omezeným někdy až na kompozici jediného stromu či větve), či zmenšeným modelem celé krajiny (japonské zahrady). V duchu taoismu (tao=cesta) se v zahradách střídají a doladují scény zmenšeného krajinného záběru v přesně daném pořadí. Vytváří tak skutečnou cestu, která přestože ji tvoří více scén, zachovává jednotu celku.

Japonská zahrada

Extrémním případem znakovosti jsou meditační zmenšeniny krajin v zen buddhistických zahradách, kde živá příroda zcela chybí. Uhrabaným materiálem je napodobováno moře, z nějž ční ostrovy – balvany. Přístup dokládá, že krajina nemusí být zpodobněna jen živou přírodou.

Zenov zahrada

Řada modelu divočina = „Ráj je divočina“

je naopak prezentací přírodních společenstev (pralesů) i přírodních formací kulturních krajin. Vzhledem k totálnímu zkulturnění rurální krajiny, se singularitou ráje stává divoká příroda, zejména její biota na zvláštních stanovištích, objevuje a prezentuje krásy přírodní i přírodě blízké krajiny, jimiž se inspiruje. Jde o prezentaci přírodních společenstev (pralesů) i přírodních formací kulturních krajin s antropogenními společenstvy. To je samozřejmě možné ve zcela bezpečné krajině bez vlků, medvědů, zdivočelých psů a deviantů všeho druhu.

Příroda je ale prezentována jako imitace divočiny. Počátek tohoto pohledu můžeme hledat v teraristice a v koncipování moderních výběhů v ZOO.

Imitace africké krajiny – výběh pro slony v ZOO

Inspirace je hledána v zvláště dramatických přírodních singularitách jak abiotických, tak živých. Ze stejného pojetí vychází i současné módní „zelené střechy a stěny“ (ve skutečnosti střechy pokryté suchomilnou, často exotickou vegetací, v případě stěn složitou soustavou pod sebou zavěšených truhlíků se závlahou, vytvářejících z popínavých rostlin iluzi vysoké vegetační stěny).

Biotop opuštěného kamenolomu

Biotop tůň jako koupací jezírko

Někdy ale jde o umělou podporu biodiverzity i vzhledu.

Ovocný sad s ponechanými refugii nesečených travin

Společenská východiska uspořádání krajiny - vůdčí ideje:

Cílem této kapitoly (ve smyslu tvrzení, že krajina je divadelní scéna našich životů) je alespoň zběžným scénářem popsat jaké hry o život se v naší krajině hrají.

Protože krajina jako jeviště života, se vyvíjí velmi pomalu a konzervativně, je vždy poněkud pozadu za aktuálními potřebami herců, a navíc jsou její významnou součástí i kulisy dějů minulých. Lidský život v krajině je v podstatě cestou časem, která začíná před námi – v našich předcích a pokračuje po nás – v našich potomcích.

Chceme-li tedy současnou krajinu chránit a přiměřeně rozvíjet, musíme znát a respektovat i našimi předky uznávané hodnoty, které ji vytvořily.

Od 4. stol. do poloviny 20. století **tvoří v Evropě rozhodující hodnotové prostředí křesťanství**, vycházející z antických a židovských tradic a vytvářející kulturně i ideově homogenní společnost. Společné hodnoty, a s nimi i společně sdílené symboly formovaly přes 1.500 let konzervativní, ve svém projevu však neobyčejně pestrou a úspěšnou evropskou civilizaci. Tomu odpovídala, ale stále dodnes velmi odpovídá, i naše současná krajina.

Krajina takto vytvořená je stále naším společným životním prostorem a nemalou částí společnosti je i nadále křesťansky chápána.

Současná globalizovaná, multikulturní doba je však zároveň typická potlačováním těchto společně osvojených a sdílených hodnot společnosti a tím logicky i nechtěným potlačováním jejích krajin. Žijeme tak dnes trochu paradoxně **jako ateisté a měšťáci, v krajině křesťanské a venkovské.**

Ani nejzákladnější informace o křesťanství se na školách již dnes nevyučují a žijeme tak v době, kdy běžná populace ví mnohem více o buddhismu v Tibetu než o víře svých nedávných předků, která do r. 1950 zásadně formovala i vývoj naší krajiny. Proto je problematice náboženských systémů u nás věnována následující poznámka:

Hlavní náboženské systémy v našem prostoru:

Na našem středoevropském území se vyskytovala v průběhu času celá řada náboženství. Prvně, jako všude ve světě polyteistická a až mnohem později monoteistická

Polyteistická náboženství – celý pravěk a starověk platila prakticky všude. U nás následovala přírodní náboženství starších čtvrtohor (od pleistocénu po 700 př.n.l.), pohanská náboženství Keltů (700–200 př.n.l.), Germánů (zprostředkovaně i sousedních Římanů - 200 př.n.l. až 500 n.l.) a Slovanů (500–900 n.l.). Snaží se najít logiku v projevech vnějších jevů a vlivů, na dané úrovni poznání nevysvětlitelných – čím více neznáma kolem, tím více máme bohů a duchů. Každé etnikum, každý kmen, má svou mýty vytvořenou soustavu svých Bohů. Protože však tato božstva v rodových společnostech musela „řešit“ vždy obdobné lidské problémy, můžeme ve všech kulturech v obdobné době (někdy i prostoru) nalézt Božstva s obdobnými „resorty“. Vzniká tak soubor Bohů jinak pojmenovaných, často i jinak uctívaných ale v podobném funkčním složení (Bůh vůdce – Jupiter = Zeus = Wotan, Bohyně úrody Ceres = Gaia = Nerthus atd.).

Bozi jsou nejednotní a mezi sebou bojující, člověk je často pouze trpěným přívažkem a starostí navíc. Aby si lidí vůbec bohové všimli je třeba je podplácet obětinami a lákat magickými rituály.

Tato náboženství jsou typická pro rodové společnosti s kolektivní odpovědností. Základní jednotkou společnosti je rod (příbuzenské vazby) a jeho cílem je přežít, udržet a posílit geny rodu. Jedinec není podstatný a často je pro prospěch rodu obětován.

Jak se rodové uspořádání vyvíjelo k větším útvarům (kmeny a impéria), tak se pohanství polyteistické postupně vyvíjelo k panteismu – tedy vírou ve všechny Bohy, které si kdy, kdo vymyslel. Staří Římané tak nejen ztotožnili své Bohy s Řeckými, ale přidávaly Bohy všech podrobených národů a pro jistotu, aby někoho neurazili měli i chrám Bohu (dosud) Neznámému. Příkaz starověkého Říma prakticky byl – uctívej naše „státní“ Bohy, jako symboly státu a k nim si přidej co chceš. Poslední vrstvou polyteismu a nás je slovanský rodový systém (opožděně za západní a jižní Evropou), projevující se mimo jiné obchodováním s bližními jako s otroky (viz. obecné pojmenování otroků – slave, slaaf, schiavo, sklave, sklavo, esclavo, sclábhaj).

Monoteistická náboženství – objevila se mnohem později, u nás až v raném středověku. Vznikla mnohem dříve a jinde. Byl to především starobylý judaismus (u nás ale až od cca r. 1000) a křesťanství (u nás cca od r. 800) a obě trvají dodnes. K nim se v Evropě občas krajově přidává i islám (vznikl až v 7. století).

Vzývání Božstev je u nich nesmlouvavě nahrazeno vírou v jediného, univerzálního Boha.

Judaismus – základem náboženství je původně „kmenový Bůh“, který se svým kmenem (Židy) uzavřel speciální Smlouvu – židé jsou jím **vyvolený národ**, který bude Bůh chránit, když budou uctívat pouze jeho

a budou dodržovat jím stanovená rituální pravidla (desatero a asi 600 dalších příkazů). Smlouva i poučná historie jejího naplňování je obsahem Tanachu (Zákona), který je křesťany nazýván **Starý zákon**. Judaismus vznikl rovněž ve společnosti kolektivní viny a v Tanachu je opakující se schéma, jak lidé smlouvu s Bohem porušují a jsou za to **kolektivně** trestáni. Podle Božího uvážení a síly jejich pokání jim je pak zase odpuštěno. **Bůh judaismu je přísný ale milosrdný** (podobně Alláh je slitovný).

Židé tak jsou od pradávna dobrovolně uzavřená, Bohem vyvolená skupina lidí. Stát se judaistou mimo židovskou rodovou příbuznost je obtížné. Za jedno z posledních svých provinění proti Bohu, byli dle své víry vyhnáni ze Zaslíbené země a jako vyhnanci žijí v diaspoře po celém světě, kde čekají na Boží milost. Mnoho judaistů je dodnes přesvědčeno, že si návrat do Zaslíbené země (Izraele) stále ještě nezaslouží.

Židé v Evropě i u nás tedy byli vždy výlučnou skupinou, s vlastními, zcela odlišnými rituálními potřebami. Byli proto vyňati z feudálního uspořádání a byli vždy přímým majetkem krále (regálem), kterému de iure podléhali. **Prakticky až do konce 18. století nesměli vlastnit půdu, obdělávat krajinu, ani vykonávat zemědělské činnosti. Vliv judaismu v naší rurální krajině je tak prakticky nulový.**

Křesťanství – odvíjí se od judaismu a jeho Starého zákona, ten je však doplněn až opraven. Aby **Nový zákon** mohl změnit Starý, musel provést Bůh změny ve Smlouvě. Ani on ale nemohl sám před sebou Smlouvu porušit, a proto ji musel vykoupit. Umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista pro vykoupení našich hříchů a možnost zlepšit smlouvu s námi („toto je smlouva nová a věčná“) je proto klíčový děj Nového zákona a neustále se připomíná (Hody Boží). Co se tedy křesťanstvím změnilo?

1. Křtem Bůh zrušil kolektivní odpovědnost a vinu (dědičné hříchy) a tím i **podřizování člověka rodu = každý člověk dle toho odpovídá pouze za sebe. Spasen může být každý, kdo chce – už není vyvolený národ a předurčení.**

2. Zrušil i 600 rituálních příkazů Starého zákona, ponechal pouze desatero, a i před něj postavil přikázání nejvyšší: „Miluj Boha svého z celého srdce svého i myslí své a miluj bližního svého jako sebe samého“. **Nejvyšší příkaz člověku je tedy ne se bát, ale milovat.**

3. Bůh každého miluje! (proto nás vykoupil svou smrtí) a trestá nás v pozemském životě otcovsky – **pozemská pouť je učení dobru.**

4. Bůh s radostí odpustí každému, kdo svého hříchu upřímně lituje (zpověď).

5. Před Boží láskou jsou si všichni rovni.

Křesťanský Bůh je tedy především milující (a spravedlivý)

Křesťanská vize v starém polyteistickém rodovém prostředí byla osvobozujícím zjevením. Víra v Lásku znamenala v 1.- 3. stol. po Kr. revoluci celé Římské civilizace. Oslovila nejširší vrstvy obyvatel stejně jako elity a i přes 300 let státního pronásledování nakonec zcela nenásilně a v ponížení zvítězila. R. 311 bylo Milánským ediktem pronásledování zastaveno a za dalších 70 let se stalo křesťanství náboženstvím státním!

Od prvních staletí se postupně církevní život organizuje, vzniká církevní hierarchie. Ta odvozuje svou strukturu od Nového zákona a tzv. apoštolské posloupnosti. Apoštolé, zvláště posvěcení sesláním Ducha svatého (proto další Boží hod – Svatodušní), své svěcení předávali a předávají svým nástupcům – biskupům, kteří v různých územích (diecézích) teologicky a organizačně církev vedou. Nejvyšší pravomocí má u katolíků biskup Říma (papež), jako nástupce prvního z apoštolů - sv. Petra („ty jsi Petr, tj. skála ...“).

S hierarchií bohoslužebnou vznikala ve středověku i organizační struktura správní a majetková. Toto spojení vytvořilo v té době nový model **společné péče o lid**. Vladař v modelu představoval péči „tělesnou“, církev „duchovní“ a tento model v podstatě fungoval až do moderní doby.

Historický vývoj probíhal jinak na Východě a jinak na Západě. Po rozpadu západořímské říše se nejen duchovním, ale i „světským“ panovníkem, hájícím svou nezávislost, v Římě stává papež a církev žárlivě střeží svou nezávislost, zatímco na východě, kde císařství přetrvává, se naopak zvyšuje závislost církve na císaři (cesaropapismus). Zde můžeme i hledat první příčiny náboženského rozkolu mezi Východem a Západem, byť bezprostřední příčinou byla otázka dogmatická.

Obě církve ve středověké společnosti zaujímaly významné a privilegované postavení. Být vyšším klerikem se mnohdy stávalo výhodným zabezpečením pro druhorozené (nedědící) syny vladařů. Do nižšího kléru zase lákala selský lid možnost zbavení se nevolnictví. Církev se tak pro ně stávala výhodnou „prebendou“, z kněžského „božího povolání“ se často stalo světské zabezpečení. Nastal tím největší a nejdelsí boj církve – tentokrát uvnitř sebe. Snahy o nápravu vedly k reorganizaci církve, vrcholící v Tridentském koncilu (1545-1563). To se však již od katolíků oddělily církve reformované a v následujícím období nastal mezi nimi mocenský boj, vrcholící třicetiletou válkou. Podle zásady, koho země toho víra se tak české země staly po Třicetileté válce prakticky zcela katolické, zatímco v Říši na severozápadě od nás byly země zcela

protestantské. Lidé, kteří prožili hrůzy Třicetileté války, přišli o veškeré iluze o osvícenosti a moudrosti lidí. Z těchto základů vyrostl návrat k ideám křesťanství a k růstu spirituality všech vrstev obyvatelstva a všude. **Spiritualita se stala až donedávna každodenní, samozřejmou a nadměrnou významnou součástí života všech lidí.** U nás se tak katolictví po další staletí zásadním způsobem podílelo a místy i podílí na formování naší krajiny, zatímco vliv reformačních církví, u nás do Tolerančního patentu zakázaných, byl i po uvolnění poměrů marginální a je tomu tak dodnes.

Ateismus:

S osvícenstvím koncem 18. a počátku 19. století dochází v elitních částech společností k odklonu od náboženských systémů Evropy. Víra teistů v existenci Boha je nahrazena vírou v neexistenci Boha. Ani jedno tvrzení však nelze racionálně doložit!

Pro elitářské pojetí prvního ateismu je typický výrok Voltaira: „Já sám v Boha nevěřím, jsem však rád že v něj věří můj krejčí, alespoň mně neokrade“. Elitářství osvícenství se projevilo i ve vzniku různých „tajných“ mocenských skupin – Illumináti (=osvícenci) a Masoniéři (=zedníci – zednáři). Jejich členy byla i většina absolutistických panovníků získávajících v těchto úzkých kruzích jistotu správného vládnutí. Osvícenství tedy nebylo demokratické, ale poučeně absolutistické. Osvícenstvím připravená Velká francouzská revoluce, byla následovaná krvavými revolučními otřesy v celé Evropě. Revoluce se brzy utopila v krvi („požírá své děti“) a následovala politická restaurace. Prolomila však dosavadní hráze a otevřela cestu bojovnému antiteismu 19. století. Podle Marxe je tak náboženství „...vzdech utlačeného tvora, srdce nelítostného světa a duše bezduchých poměrů. Je to opium lidu“. Nietzsche napsal slavnou větu: „Bůh je mrtev – a my jsme ho zabili“.

Sekularizaci nastartovala průmyslová revoluce v 19. století. Vychází z axiomu že „normální je nevěřit“, být ateistou a tmářské víry jsou pouze trpěny. Projevuje se zejména neutuchajícími útoky na hlavní evropské náboženské systémy, tedy zejména na katolicismus, částečně i na velké protestantské církve. Antiteismus společenský, resp. politický, vylučuje náboženství a církve z veřejného života. Menšinová evropská náboženství nejsou považována za nebezpečná a jsou proto z útoků vyňata (paradoxně je tak chráněn i přicházející islám a systémy východu). Křesťanství je dnes v některých zemích v troskách ale i v nich nově převládá deismus (víra v něco), vedoucí ke vzniku nových exotických kultů (keltismus, novopohanství atd.) i tolerantnímu agnosticizmu. Boj s křesťanstvím je zároveň boj s křesťanskými ideami a hodnotovým systémem. Přicházejícím muslimům se tak Evropa jeví jako „prázdná a ideově podřadná“.

Moderní agnostický sekularismus vychází z faktu neprokazatelnosti existence (ale i neexistence) Boha a odkazuje všechny teismy i ateismy na stejnou úroveň, mimo racionální poznání na iracionální víru. Končí útoky na náboženské systémy a ty jsou v ochraně postaveny na roveň ateismu, jako jedné z možností vidění světa. Všichni jsou **věřící!** To je patrně nejperspektivnější směr vývoje Evropy dnes.

Venkovský lid u nás zůstal stále převážně křesťanský, zlom u nás nastal až v 50. tých letech 20. století (komunismus).

Společenská zadání na uspořádání venkovské krajiny:

Hlavním tvůrcem naší krajiny byli rolníci-sedláci a jejich zemědělské a doplňující spirituální potřeby. Stejně jako se po staletí neměnily ideje i zemědělské technologie, neměnila se příliš ani naše krajina.

Od 19. století však postupně se strukturalizací společnosti narůstá vliv jejich jednotlivých zájmových skupin, které se v krajině svými názory stále více projevují.

Společensky odlišné uživatele krajiny je možno rozdělit do několika relativně konsistentních skupin, podle toho, jaké zájmy v krajině prosazují a co od rurální krajiny očekávají. Dostaneme tak obecnou společenskou objednávku toho, co v terciární struktuře krajiny musíme řešit. Jde jednak o zájmy všeobecné – všech uživatelů, jednak logicky o zájmy skupinové, které mají na krajinu nároky specifické.

Celospolečenské zájmy v zemědělské krajině – hlavní uživatelé a spoluvůrci krajiny:

- I. Sedláci** – historie krajiny dodnes, krajinu ještě stále vnímají jako křesťanský prostor pro celý život
- II. Velkovýrobci** – krajinu vnímají jako výrobní plochu pro produkci – krajina socialismu dodnes
- III. Ekologičtí zemědělci** – krajinu vnímají jako prostor pro zdravý život a zdravou produkci a svobodu přírody – noví zemědělci
- IV. Nezemědělské obyvatelstvo venkova, včetně chalupářů** – krajinu vnímá jako obytné prostředí k rekreaci – stále víc

Skupinové zájmy usedlíků:

- V. Agrární romantici** – krajinu vnímají jako uvolněný prostor pro nové začátky – rituály a zdravou produkci
- VI. Lidová myslivost** – preferují v krajině lovecké zájmy
- VII. Rybaření** – preferují v krajině rybochovné sportovní zájmy

Skupinové zájmy přespolních:

- VIII. Cestovní ruch** – krajinu vnímají jako výnosnými atrakcemi využitelné přírodní prostředí
- IX. Turisté** – obytné přírodní prostředí k rekreaci a pohybu
- X. Chataři a zahrádkáři** – „druhé bydlení“ –, únik před soc. kontrolou,
- XI. Tábornictví** – jako přírodní prostředí pro pobyt městské populace v přírodě
- XII. Lovci ve vyhrazených honitbách** – lovecké zájmy bohatých a jejich klientů
- XIII. Sběratelé lesních plodů a přírodnin** – jako přírodní prostředí pro sběr plodin
- XIV. Ochranařské a okrašlovací spolky** – hnutí ochránců přírody a krajiny

Tyto hlavní skupiny lze jistě doplnit o další zájmová uskupení a o pohledech těchto skupin na konkrétní krajinu je třeba vždy uvažovat a v rámci možností je zohlednit.

Jaké jsou charakteristiky a potřeby těchto přístupů ke krajině?

I. Sedláci (10 % lidí i zemědělské krajiny) jsou to malí a částečně středně velcí zemědělci, hospodařící většinou na zděděné a restituované půdě. Jde o zbytek dříve homogenní, kompletní vesnické populace (drtivá většina obyvatel žila na venkově – i dnes každý 3. Pražan pochází z venkova), která byla **do války rozhodujícími tvůrci krajiny**.

Jejich způsob života i nároky na krajinu jsou prakticky pokračováním venkovského života před socialismem. Jde v drtivé většině o křesťany a jak již bylo konstatováno současná podoba celé naší krajiny stále ještě koresponduje s jejich hodnotami i způsobem života. Jde tedy o rozhodující historickou vrstvu naší krajiny, která se na jejím výsledném vzhledu podílela zcela zásadně, a i dnes je významná nositelka tradic. I novodobé, zdánlivě sekulární tradice na venkově mají základ v této křesťanské historii a jsou od ní vědomě či nevědomě odvozovány.

Dnešní **česká krajina** je přímo formována velkým množstvím kostelů i drobnějších sakrálních staveb, ale i často neznatelnými liniemi plužin a každodenně používaných polních cest v nich. V době, kdy **jedinou mobilní energií** byly síly svalů sedláka a jeho zvířat, bylo nutno s touto energií maximálně šetřit a lze sledovat obdivuhodné ergonomické uspořádání nejen náradí, ale i pozemků a celých plužin.

Pro sedláka (a to byla drtivá většina všech obyvatel) bylo a je **nejvýznamnější pole, sýpka a chlév a až na konci řady vlastní obydlí** (ještě v 19. století se běžně spalo ve stáji či na seně, prvně se napojil dobytek, potom hospodář). Hlavním ohrožením sedláka bylo vedle požáru špatné počasí na poli a nakažlivé choroby ve stáji. Obojí mohlo zapříčinit a často zapříčinilo neúrodu, která v době bez garančních fondů a pojišťoven mohla znamenat a často znamenala v předjaří i smrt hlady. I nejpracovitější sedlák, který řádně a pečlivě a do úmoru obdělával půdu a pečlivě zasel, **každý den ráno úzkostlivě sledoval oblohu**. Jedinou možností, jak úrodu uchránit před počasím, byly prosebné rituály v krajině (ostatně i dnes moderní, vzdělaní lidé navštěvují kartárky, léčitele a věří na auru a magické kruhy a bojí se pátku 13.). Proto v běhu roku najdeme téměř vždy zvláště intenzivně prožívaná liturgická křesťanská období, korespondující s obdobími fenologickými, kdy je pro růst a sklizeň plodin zvláště významné určité chování počasí. Prosebné rituály probíhaly právě ve volné krajině a zanechaly v ní své stopy. Rituály nebyly zdaleka jen projevem úzkosti, ale i vděčnosti za dobrý průběh a **víra, že „nás Bůh neopustí“ dodávala i potřebnou perspektivu a jistotu** pravidelného života, a to i dnes.

Křesťanská liturgie v krajině – denní, týdenní a roční:

Stejně jako v přírodě, i v životě lidí, hrála zásadní roli posloupnost jevů. Liturgické cykly samozřejmě od pradávna **respektovaly cykly přírodní**, především postavení slunce v roce, měsíce v měsících a cyklus dne. Do tohoto cyklu vstupuje ještě sedmidenní cyklus týdenní, popsáný v Bibli (stvoření světa).

Denní rituály:

Pro osobní zbožnost v rodinném společenství byl nejvýznamnější cyklus denní, který měl intimní, osobní charakter a byl prožíván v každodenním hospodářském prostoru statku a plužiny, jako život s Bohem. Základem cyklu byly **denní modlitby**. Jejich počet se měnil, vyrůstal z biblické tradice, ale základní byly 3 – při svítání (a tedy i probouzení rodiny) to byla ranní modlitba, (klášterní a katedrální komunity se modlily ranní chvály – laudes) a večer při stmívání to byla večerní modlitba (v kláštorech nešpory – vespérales). Ranní a večerní modlitba, jakožto i modlitba v poledne měla svůj přesný řád a vždy se tyto modlitby zahajovaly „Anděl Páně“ – odtud se i tak nazývaly, proto se ráno, v poledne a večer (lidé neměli hodinky) zvonilo na zvony „Anděl Páně“, při kterých každý poklekl k modlitbě (odtud klekání a klekánice).

Tento rytmus se odehrával v kulisách plužiny a sídla. V plužině se vyskytovala celá síť drobných sakrálních staveb – s funkcí **„upomenutí“** (recordatio), které měly kolemjdoucího upomenout na Boží lásku a často i určitou událost. Tato upomenutí jsou různého zaměření i dosahu. Podle významu pro vesnici to byla:

- **upomenutí individuální**, osobní, soukromá – od memoriálních (někdo si zde zachránil život, nebo o něj přišel – označeno většinou křížem či sv. obrázkem či Božími mukami), votivních (např. slib za návrat syna z vojny – velmi často kapličky), smírčích (stala se křivda a byla odčiněna pokáním) a mnoho dalších;
- **upomenutí komunitní**, všeobecné, společné – od přímluvné kolektivní ochrany světce před živly, po oslavu patronů určitého způsobu živobytí. Na stavbě těchto upomenutí se podílela celá obec (farnost) a celé obci také sloužily. Nejvýznamnější a nejčtenější byli – v obci stojící **sv. Florian** proti ohni a u vodotečí stojící, **Sv. Jan Nepomucký** proti povodním, což odpovídá největšímu ohrožení pro komunitu – požáru a přívalovému dešti. **P. Maria** u kostela či na návsi byla proti nemocem.

Každé upomenutí muselo mít svého opatrovatele (správce, patrona) – toho kdo je postavil a „na věky“ se o něj staral – u osobních daná rodina, u komunitních celá obec (dříve feudál).

Upomenutí vytváří celou škálu stavebních a sochařských typů, které však s důvodem jejich výstavby většinou nesouvisí. Vyvíjely se od možností znázornění upomínky na Boží zásah – od Božích muk (sloup, později pilíř, kde byl bičován), kříže (na nichž byl ukřižován), až po svaté obrázky s motivy ochraňujících andělů strážných, ale vzácně i piety (mrtvý Ježíš v matčině náručí). Je tedy jasné, že sama stavební forma nevyovídá mnoho o důvodu stavby a jejího významu. Mnohem významnější byly náklady na stavbu – největší u kamenosochařství, méně u zdění se štuky, ještě méně u tesařských prací. Některá významná upomenutí však nemusí být ani stavebně stvrzena – mohou být i jen symbolická, jako např. pravouhlé křížení cest, výjimečně košatý strom či výrazný balvan u cesty, označující událost minulou i současnou.

Boží muka

Pamětní kříž

Kříž –poutní zastavení

Lesní upomenutí

Obrázek záchrany andělem

Upomenutí jsou hlavními hmotnými znaky spirituality v krajině, jehož důvod vzniku každý znal a u každého se, na cestě za prací, sedlák uklonil, pokřížoval a připojil se v duchu k přímluvě.

Každodenní život sedláka se tak stal dějem s pevně svázanými pracovními a rituálními pravidly, která se průběžně doplňují a společně dávají jeho každodennímu životu hlubší smysl. Tvrdím, že tato „průběžná“ bohoslužba formovala krajinu stejně silně jako hospodářské potřeby a že je duchovním základem její rázovitosti.

Týdenní rituály

Odvíjí se od sedmidenního cyklu, počínajícího dříve dnem Páně – nedělí (Dominica) a končící sobotou (Sabat). V pátek byl půst od masa na připomínku ukřižování Krista, postní den (ale jen od mléčných výrobků) byla často i středa. Na den Páně se nepracuje, i když farář může poskytnout výjimku, což se často děje v době žní. Každopádně byla nedělní mše i základní informační bázi, kde farář (dříve jediný vzdělanec v sídle) ohlašoval na týden dopředu důležité svátky kalendáře a agrotechnické lhůty fenologických fází, stejně jako hlavní společenské události (svatby, křtiny, biřmování, pohřby).

Výroční rituály

Církevní rok vychází ze dvou zdrojů, které spolu nejsou příliš kompatibilní. Základní členění poskytuje i dnes platný gregoriánský kalendář (od 1583, zaveden papežem Řehořem XIII.), vycházející ze slunečních fází, s nimiž pracně uvádí do souladu i délku roku a umělé hranice měsíců. Do tohoto kalendáře vstupuje starobylý lunární kalendář židovský (z doby v níž žil Ježíš), se zvláštními zvyklostmi (měsíc začíná v novu, den končí západem slunce apod.). Přitom jediné pevné datum v Bibli, které je známo ze života Ježíše Krista – Velikonoce, je právě dle tohoto kalendáře (byl umučen v předvečer židovského svátku pesah). Od tohoto data se pak odečítají dále (letnice – po 50 -ti dnech) i zpětně (půst od popeleční středy – před 42 dny) i ostatní klíčové události Nového Zákona. Velikonoce tak v našem gregoriánském kalendáři připadají každý rok na jinou dobu. Základní pravidlo Velikonoc – první neděle po prvním jarním úplňku – pak znamená, že Velikonoce mohou být kdykoliv mezi 22.3. až 25.4.

Zbytek svátků byl postupně ustanoven tradicí na dny základního, slunečního kalendáře a mají tedy vždy své pevné dny! Tento galimatyáš nemohl nevzdělaný rolník rozplést a funkce ohlašování v kostele – kdy co letos bude (ale často stále je) - byla klíčová. Největší svátek jsou Velikonoce, potom Vánoce a Letnice (Svatého Ducha). Nazývají se Boží hody a v nich se nepracovalo a prožívala se daná poselství, často i obrazně (tématické hry, čtení apod.).

Sada nejvýznamnějších svátků a období začíná pevným počátkem církevního roku – postním **adventem** (ad ventum = přicházení, před příchodem) – 4 neděle před Vánoce. Pak je pevný 25.12. svátek **Narození páně** (Vánoce – z německého weihnachten = svatá noc), po 10 dnech pak **Epifanie** (Zjevení Páně a tři králové) a dále 2.2. **Hromnice** (Obětování Páně v chrámu), které jsou koncem pevného Vánočního období. Potom nastupují svátky pohyblivé: po různě dlouhém mezidobí nastupuje 6. týdnů postní doby před Velikonocemi. Masný půst začíná **Popeleční středou**, následující po bujarých lidových **masopustech** (maso pušť – odchází =carnevale). **Velikonoční pátek, sobota a neděle** jsou největšími svátky v roce – Kristus byl pro nás umučen, ale vstal z mrtvých. Po nich následuje **7 týdnů radosti** ze vzkříšení a 50. den (=pentecostes) – **Boží hod Svatodušní** (Letnice). 11 dní po něm končí období pohyblivých svátků **svátkem Božího Těla**. Dále následuje dlouhé pevné období bez velkých svátků – až do adventu.

Z hlediska krajiny a lidové zbožnosti je třeba zmínit božíchodové rituály – vánoční koledování, žehnání statků na Epifanii, na Velký pátek obchůzky s řehtačkami, Pondělí velikonoční pomlázka, na pondělí Svatodušní známé „jízdy králů“ chlapců a dnes již neznámé otevírání studánek a „růžové slavnosti“ děvčat (odtud Růžové paloučky a

kopce v mapách), dále slavná procesí Božího Těla po obci, ale i vynášení smrtky na postní smrtnou neděli atd.

Mimo tyto svátky jsou ke každému dni základního kalendáře tradicí přiřazeny svátky jednotlivých svatých církve. Podle způsobu obživy a způsobu umučení (odtud jejich atributy) si z nich skupiny obyvatel vybíraly vhodné přímluvčí u Boha – osobní patrony. Patrony tak má každá lidská činnost (Sv. Barbora – patronka architektů a projektantů - 4.12.).

Ve volné krajině se činnosti periodicky opakují a vznikl proto systém opačný – podle agrotechnických lhůt a fenologických fází symbolizovaných meteorologicky „kritickými“ dny se stával svatý slavený v té době přímluvčím daného období. Jejich význam byl často prezentován pranostikami. Jsou tak přímluvčí, aby přšelo, naopak aby bylo teplo, aby nebyly bouřky atd. – ti byli a dodnes jsou zvlášť ctěni.

K hlavním patronům krajnotvorných činností patří zejména:

22.1 Vincenc – Na sv. Vincence slunce všudy – naplňuje vínem sudy

2.2. Hromnice – Na Hromnice jasná noc – bude ještě mrazů moc

24.2. sv. Matěj – Najde-li Matěj led sahá na něj hned, nenajde-li udělá jej teď

12.3 sv. Řehoř – Na sv. Řehoře šelma sedlák který neoře (patron polních prací)

19.3. sv. Josef – Na Josefa pěkný den zvěstuje dobrý rok, je-li sníh bude hojně bílého jetele

24.4 Sv. Jiří – Kolik mrazů do Jiřího tolik mrazů do Václava (patron rolníků Georgios = zemědělec) a vojáků, ochraňuje před suchem a chladem při růstu obilí,

25.4. Sv. Marek – na sv. Marka sázej oharka (ochraňuje před bleskem a krupobitím, orodování za úrodu)

1.5. sv. Filipa a Jakuba – Na Filipa a Jakuba mráz – to obilí plný klas

12., 13. 14. 5. sv. Pankrác, Servác a Bonifác = ledoví muži – Před Servácem není léta, po něm s mrazy veta

15.5. sv. Sofie – sv. Žofie políčka často zalije

16.5. Sv. Jan Nepomucký (patron loďařů a vorařů, ale hlavně chránil před povodněmi, a proto byl u záplavových územích),

23.5. -Sv. Urban – Urban krásný, vyjasněný – hojným vínem nás odmění (patron vinařů)

8.6. Sv Medard – Medardova.kápě 40 dní kape (počátek letního monsunu)

15.6. sv. Vít – prší-li na sv. Víta – bývá špatná úroda žita

24.6 Sv. Jan Křtitel – Na Jána jasně – voní seno krásně (patron pastýřů, sedláků, vinařů, ochraňuje před ničivými bouřemi)

29.6. sv. Petr a Pavel – Na Petra a Pavla den jasný a čistý – rok úrodný bude jistý

13.7. Sv. Markéta – sv. Markéta hodila srp do žita (patronka těhotných žen a žní)

24.7 Sv. Jakub větší – Tři dny před Jakubem jasně – urodí se žito krásné (patron dělníků a dobrého počasí o žních)

26.7 Sv. Anna- sv. Anna – chladna z rána (patronka mlynářů a čeledínů)

10.8. Sv. Vavřinec – na Vavřince slunečnost – vína hojnost (patron teplých dnů pro zrání hroznů)

15.8. Nanebevzetí Panny.Marie – slunce –li o P.M. svítí – lze se hojnost vína nadíti

24.8. sv. Bartoloměj – fouká-li z Moravy, vorej sedláčku pomali, fouká-li z Čech – pak si pospěš

1.9. sv Jiljí –když na Jiljího. prší, celý podzim voda crčí

28.9. sv. Václav – Václav v slunci září – sklizeň řepy se vydaří

29.9. sv Michal – hřmí-li na Michala bude hojnost žita a vína, ale ovoci ublíží

16.10 sv. Gallus (Havel) – jaký den Havel ukazuje – taková zima se objevuje (poslední pastva)

18.10. Sv. Lukáš (ochrana dobytka před nemocemi, patron malířů)

28.10. Sv. Šimon a Juda apoštolé – na sv. Judy – zima leze z půdy (patron dřevorubců)

1.11. Všech svatých (vzpomínka na ty světce a světice, co nejsou jmenováni v kalendáři)

2.11. Všech zemřelých (vzpomínka již nežijících = dušičky)

11.11 Sv. Martin – když Martin přijíždí na bílém koni – zima bude mírná, když je slunečno – zima bude dlouhá (patron koní, vinařů, domácích zvířat)

25.11. sv. Kateřina – jaké počasí na Kateřinu, takové bude v lednu, na Kateřinu schováme se pod peřinu

30.11. Sv. Ondřej apoštol – sníh na Ondřeje – ozimům nepřeje (patron rybářů)

- 4.12. sv Barbora – má-li Barbora bílou zástěru – bude hodně trávy v nůši
- 6.12. sv Mikuláš – když na Mikuláše prší – zima lidi hodně zkruší
- 25.12. Vánoce – lepší Vánoce třesuté než tekuté
- 27.12 Sv. Jan Evangelista (patron vinařů, řezníků, sedlářů)
- 31.12. Sv. Silvestr (patron domácího zvířectva a budoucí úrody)

Nejvýznamnější přímluvkyní byla samozřejmě Panna Maria. Ta měla vždy výsostné postavení při prosbách ve všech životních i přírodních situacích. Vedle jí zasvěceného celého měsíce května (májové pobožnosti) bylo v baroku na třicet dalších svátků Panny Marie, dnes o něco méně. Téměř 2/3 jich je v létě a na podzim, kdy je dlouhé liturgické mezidobí a svátky tak svým způsobem vyplňovaly toto vakuum. I z mariánských svátků jich rovněž více než třetina souvisela s běžným selským životem.

Významnou roli hrálo a hraje zasvěcení a vysvěcení místních kostelů. Je třeba odlišovat datum vysvěcení kostela („narozeniny“ - této slavnosti se říká posvěcení = posvícení), od svátku Patrona, jemuž byl kostel zasvěcen („jmeniny“ - této slavnosti se říká v Čechách poutě, na Moravě hody).

poutní kostel v Dubu na Moravě

Přímo se zemědělskými pozemky jsou spjata především:

- **procesí za úrodu.** Ta se konala ve dvou termínech: na sv. Marka, aby bylo teplo a deštivo a v Křížových dnech (40 dní po Velikonocích), aby byla úroda bohatá a ochráněna před bouřemi. Rituál je u obou obdobný – brzy ráno průvod všech sedláků prochází za zpěvu a modliteb celou plužinou, kněz žehná všem pozemkům a ve čtyřech částech plužiny, u vhodného upomenutí, se koná krátká pobožnost. Na sv. Marka je procesí jen jednou, na Křížové (též prosebné) dny jde procesí čtyři dny po sobě (Po. až Čt.), vždy jinou cestou.

procesí za úrodu v polích

Mimo tyto, pro úspěšný zemědělský rok klíčové obřady, se konala ještě **menší procesí**, spjatá s lidovou zbožností: - spojovala se s předkřesťanskými pověrami = problémy byly stejné:

- na sv. Jiří se v průvodu vynášel z obce ozdobený stromek a házel se do řeky,
- na sv. Filipa a Jakuba se pálily staré, opotřebované věci, jako symbol ukončení starého a začátek nového (pálila se i opotřebovaná košťata, která se házela po svahu = „čarodějnice“),
- ohně, ale již čisté se pálily i na sv. Jana Křtitele, neboť kouř (již od Starého zákona) očišťuje a odhání zlé (bouřky, nemoci apod.),
- na Sv. Vavřince se konala procesí se svícemi do vinohradů, aby bylo teplé období zrání hroznů,
- na svátek Narození P. Marie se konal obřad zarážení vinohradů,
- na Dušičky dle staré tradice duše zemřelých vycházejí z hrobů a bloudí. Aby trefily zpátky, konalo se v předvečer procesí na hřbitov a ke křížům a zapalovaly se tam svíce,
- všichni svatí (svátek těch, jejichž jména i oběti se nedochovaly)
- na sv. Martina skončily polní práce a půda se musela až do jara nechat odpočívat. Na tento svátek končil i celý hospodářský rok a hospodář dělal vyúčtování s čeledí (a pekla se husa) a jednal o nových ročních smlouvách a všichni se chystali na advent.

Mimo tato procesí, sice malá, ale silně spjatá s domovem, byla **celá škála poutí velkých**, organizovaných k významným poutním místům. Poutníci přicházejí zdaleka, aby si zde vymodlili smíření s Bohem i lidmi.

Hlavní evropské poutě, organizované odedávna, se konaly do Svaté země, Říma, Santiaga, Loreta, Mariazell atd. Ty ovšem vykonal málokdo a když, tak jednou za život.

Hlavní poutě jsou organizovány **na regionální úrovni**, většinou jako dvoudenní, s korouhvemi, hudbou a v obřadních krojích. Z mapy poutních míst zřetelně vystupuje rastr jejich vzdáleností v izochroně 2 dnů – cca 15-20 km.

poutní areál

Poutí začíná požehnáním v domovském kostele a procesí vychází, v čele kříž, pak děti a mládež, pak kněz, pak korouhve, příp. na nosítkách socha světce, pak muzika (je-li), předzpěvák a ostatní. Na hranici plůžiny byl poutní kříž, kde byla krátká pobožnost na rozloučenou, pak se korouhve i socha (i malé děti) naložily na povoz a procesí za zpěvu, modliteb i ticha pokračovalo v cestě. Postupně k cíli přibývalo jednotlivých upomenutí, kde se procesí modlilo, odpočívalo a svačilo (proto tam byly vzrostlé stromy a často i studánka). Na dohled od cíle se ozvaly na uvítanou kostelní zvony, procesí se znovu seřadilo a za zpěvu

šlo do kostela na mši. Potom bylo ubytování (u místních na seně, v hostinci, poutních domech ale běžně i na zemi v ambitu okolo kostela – což byla jeho hlavní funkce). Ráno byla hlavní mše a po ní návrat domů. Na hranici domácí plužiny bylo slavnostní uvítání ostatními a v kostele společná děkovná pobožnost.

poutní procesí vychází

Kalvárie (calva – latinsky lebka = golgota). Protože na této hoře byl ukřižován Kristus, dávali naši předkové často její jméno i mnohým našim kamenitým návrším, které pak zdobilo nějaké umělecky ztvárněné ukřižování Krista nebo alespoň tři kříže - Ježíš a dva lotři.

Většinou vedla na takové návrší i Křížová cesta, která měla znázorňovat cestu Kristovu k ukřižování. Proto bylo po cestě rozmístěno i čtrnáct kapliček nebo alespoň čtrnáct obrázků, u kterých se zbožní poutníci zastavili při stoupání do vrchu a při odpočinku rozjímali. Křížové cesty jsou obligátní součástí interiérů kostelů, u poutních míst jsou často i venku, obklopujíc kostel.

Křížová cesta

Lidová zbožnost a nečisté síly:

Souběžně s vírou v Boha žila s různou silou, po celou historii lidstva i víra v existenci nečistých, satanských sil, snažících se stejně jako v Ráji o zatracení lidí. Působení těchto sil bylo lokalizováno i v krajině. Jako nečisté se jevily některé krajinné typy, tvořící malé ale výrazné singularity (skalní města a vrcholové skály na straně jedné a mokřady s tůněmi a rašeliništi na straně druhé). S nimi byly často spojeny konkrétní báje (např. Petrovy kameny Jeseníkách byly považovány za sraziště čarodějnic).

Tolik letem světem k ideám přeživších sedláků a předků nás všech, stále přítomným v naší krajině. **To je základ naší kulturní krajiny**, krajiny našich předků, kterou stále navštěvujeme a jejímž atributům se obdivujeme – po přečtení této kapitoly snad i poučeněji.